

УДК 37.011

О. О. Ілляк

ЗМІСТ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ОПИСУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ

Класифіковано підходи до опису психологічного захисту, розкрито їх зміст, загальні й особливі ознаки та застосування у практичній діяльності.

Ключові слова: психологічний захист, психоаналіз, неврози, взаємодія, психологічний захист трансформації, психологічний захист оптимізації, раціональний психологічний захист, моральний дух, чуттєвий психологічний захист, базовий (ейдетичний) психологічний захист, свідомий психологічний захист, несвідомий психологічний захист, надсвідомий психологічний захист.

Постановка проблеми. Участь Національної гвардії України (НГУ) в антитерористичній операції (АТО) виявила значну проблему в роботі з особовим складом. Сутність проблеми в тому, що бойові дії військових частин НГУ супроводжуються значними психологічними розладами особового складу, які проявляються як у ході бойових дій, так і після звільнення у запас. З офіційних повідомлень відомо, що значна кількість учасників АТО отримали психічні травми [1]. Сьогодні ця проблема актуалізує потребу у здійсненні реального психологічного захисту особового складу. Але наявність значної кількості підходів до опису цього явища ускладнює застосування науково-теоретичних положень для організації психологічного захисту військовослужбовців. Тому є нагальна потреба у їх класифікації, дослідженні сутності та змісту, визначенні особливостей, загальних ознак для практичного застосування.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить, що феномен психологічного захисту тривалий час досліджують багато науковців.

Вагомий внесок у розроблення проблеми психологічного захисту як механізму зменшення або усунення почуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням конфлікту, зробили З. Фрейд, Т. Яценко, М. Варій, Р. Грановська, Л. Гребеннікова, Р. Грачов, Є. Карпенко, Г. Келлерман, О. Власова, А. Лоуен, Р. Плутчик, О. Романова, Н. Скіба, Л. Субботіна та інші вчені.

© О. О. Ілляк, 2018

Заслужують на увагу теоретичні розробки В. Бассіна К. Абрахама, М. Балінта, Е. Джонса, М. Кляйна, Г. Нунберга, О. Феніхель, А. Фрейд, Р. Шпіца стосовно детального опису механізмів психологічного захисту.

Значних зусиль у дослідженні психологічного захисту в усній народній творчості доклали такі дослідники, як О. Музика, Н. Никончук, В. Скіданова, Є. Більченко, Г. Витак, М. Нестеренко та інші.

Однак варто зазначити про те, що бракує комплексного аналізу проблеми психологічного захисту у контексті військових аспектів сучасної України.

Мета статті – класифікувати підходи до опису психологічного захисту, розкрити їх зміст, загальні й особливі ознаки та застосування у практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової та навчальної літератури дає підстави визначити п'ять основних підходів до опису психологічного захисту: перший – психоаналітичний, другий – психотерапевтичний; третій – психофізіологічний; четвертий – психологічний; п'ятий – філософський.

Родоначальником **психоаналітичного підходу** є австрійський психолог, психіатр і невропатолог З. Фрейд. У межах психоаналітичної теорії він започаткував і концепцію психологічного захисту.

Як стверджує В. І. Журбін [2], на базі великого дослідного матеріалу З. Фрейд дійшов висновку, що патогенні переживання якоїсь неприємної (небезпечної, аморальної тощо)

ситуації (події, вчинку) для захисту свідомості від руйнівних наслідків мимовільно витісняються у несвідоме. Витіснені переживання З. Фрейд назвав “комплексами”. Травма (“комплекс”) створює деяке роздратування. Енергія роздратування, перебуваючи у постійній готовності, підтримує симптоми, які за посередництва механізму конверсії переводяться у тілесну область. У свідомості витіснені переживання (“комплекси”) заміщуються симптомами. І варто тільки несвідомі процеси (“комплекси”), що заміщені симптомом, зробити свідомими, як симптом пропадає.

У поясненні природи психологічного захисту З. Фрейд мав багато однодумців. На думку В. І. Журбіна, основна змістовна конструкція наведених визначень сутності психологічного захисту, що зроблені В. Ф. Басіним, В. С. Рожновим, В. М. Баншиковим, І. В. Тонконогим, В. А. Ташликовим, В. М. Воловиком, В. Д. Видом, Р. А. Зачепицьким та іншими дослідниками, майже збігається з психоаналітичним розумінням психологічного захисту. Розроблений З. Фрейдом метод виявлення “комплексів” було названо *психоаналітичним*. Психоаналіз є виключно вербальною методикою.

У психоаналізі З. Фрейда психоаналітик у взаємодії з клієнтом є абсолютним авторитетом і єдиною активною стороною при взаємодії, яка супроводжувалася спротивом і конфліктом. На відміну від З. Фрейда, К. Роджерс відкидав позицію психоаналітика як абсолютного авторитета, як єдиної активної сторони у взаємодії, якою вона є у психоаналізі. Він вважав, що психоаналітик має входити у глибокий особистісний контакт з пацієнтом і повинен бачити в ньому не хворого, а “клієнта”, який бере на себе відповідальність за вирішення особистих проблем шляхом активізації творчого начала свого Я.

Представниками *психотерапевтичного підходу* до опису психологічного захисту є Ф. Перлз, С. Женжер, Д. Енрайт, Н. Каліна та ін. Посилаючись на Ф. Перлза та деяких інших науковців, Н. Каліна стверджує [3], що психологічний захист є мимовільним захисним маневром у формі *неврозів* для досягнення рівноваги між людиною і світом у разі порушення взаємодії з навколишнім середовищем. Відповідно до типів порушень цієї взаємодії за наведеним підходом визначаються такі захисні механізми: проекція, злиття, ретрофлексія, інтроекція, дефлексія, ізоляція.

У процесі діяльності із задоволення *потреб* людина *взаємодіє* (контактує) з навколишнім світом. Під впливом домінуючої потреби людина виокремлює головне і другорядне, а задоволення потреби завершує певний акт життєвої активності. З виникненням нової потреби цей цикл повторюється. Людина із здоровою психікою спочатку задовольняє найважливіше. Невротик втрачає здатність організувати свою поведінку відповідно до ієрархії власних потреб, не може зосередитися. Будь-які порушення і збої в циклі досвіду, а також вади контактної межі між суб'єктом і навколишньою дійсністю трактуються як невротичні прояви.

Є три зони взаємодії (контакту): 1) внутрішня – утворена відчуттями від власного тіла; 2) зовнішня – відчуття й усвідомлення властивостей навколишньої дійсності; 3) середня – зона уяви і фантазії. Контакт людини з реальним світом і його усвідомлення, у разі знаходження у першій і другій зонах, не детермінує невротичні переживання. Перебуваючи у середній зоні, людина усвідомлює лише те, що вигадала сама, і така ілюзорна реальність витісняє її з реального світу в тісний світ невротичного існування. Виведення із невротичного стану здійснюється через переведення людини із середньої зони взаємодії у першу і другу зони.

Автором *психофізіологічного підходу* до опису психологічного захисту є ізраїльський науковець-психофізіолог В. С. Ротенберг [4]. Він доводить, що концепція психоаналізу З. Фрейда має суттєві внутрішні протиріччя щодо пояснення такого виду психологічного захисту, як витіснення.

Так, спочатку З. Фрейд стверджував, що *витіснення* – це видалення зі свідомості егоїстичних мотивів, символічним вираженням яких є невротичні симптоми. А безпричинна *тривога* є відображенням на рівні відчуттів емоційного напруження від дії неусвідомлених пристрастей. Але коли довели, що невротична симптоматика не тільки не поєднується з вільно плаваючою тривоною, а навіть зменшується, коли невротична симптоматика посилюється, З. Фрейд у наступних працях почав стверджувати, що *витіснення* – це *захист від тривоги*.

На думку В. С. Розенберга, *витіснення*, як і всі інші нормальні механізми захисту, захищає людину не від тривоги, а від розпаду цілісної поведінки й інтегрованої свідомості та доводить, що *невротичні симптоми* є не

символічним вираженням витіснених мотивів (за З. Фрейдом), а їх *реальною реалізацією* у формі невербальної поведінки.

Усунути тривогу, яка виникає через невротичні симптоми, допомагають невротичні механізми захисту. Алгоритм спрацювання цих механізмів такий: невротичні симптоми, турбота за здоров'я, виникнення соматичних відчуттів, походи до лікаря, зміна тривоги іпохондричним неврозом. Пошукова активність людини, спрямована на зміну ситуації (або власного ставлення до неї), має оборонний характер.

У здорових людей функцію пошукової активності виконують *сновидіння*, які послаблюють феномен витіснення. У хворих неврозом система швидкого сну і сновидінь є неповноцінною, реакція відмови від пошуку (витіснення) не компенсується, з'являється вільно плаваюча тривога і на її базі – інші невротичні розлади. Розвиток іпохондричного, фобічного та інших форм неврозу є проявом неправильно орієнтованого пошуку.

Як вважає В. С. Розенберг, в основі переважання певних видів невротичних симптомів є дисфункції правої чи лівої півкулі головного мозку. Дослідженнями Р. Гура доведено, що при симптомах маревних ідей і галюцинацій спостерігаються електрофізіологічна і функціональна гіперактивація лівої півкулі.

З посиланням на дослідження професора Д. Каттінга В. С. Розенберг пояснює такі симптоми, як рухова дисгармонійність, ослаблення емоційних реакцій, нездатність виразити емоції у поведінці та інші, дефектністю правої півкулі. На думку В. С. Розенберга, першопричиною дисфункції правопівкульного мислення є *недостатність емоційного контакту з батьками в ранньому дитинстві*.

Над цим мають замислитися начальники, які мало приділяють уваги своїм дітям і позбавляють такої можливості підлеглих, організуючи роботу понадурочно та у вихідні.

У разі застосування лікарських засобів нейролептиків, які блокують рецептори катехоламінових систем у мозку (нейромедіатори допамін, адреналін, норадреналін тощо), пошукова поведінка пригнічується, з'являються депресія, апатія, поглиблюються негативні симптоми.

Недостатньо придушити ліками невротичні симптоми і разом з ними – пошукову активність, необхідно створити умови для реорганізації пошукової поведінки. Для цього

перш за все треба здійснити функціональне “розвантаження” лівої півкулі. Цього можливо досягти, якщо використовувати всі засоби для активації правої півкулі (підтримання емоційних контактів, розвиток творчих можливостей, залучення до мистецтва).

Відомими представниками *психологічного підходу* до опису психологічного захисту є вітчизняні науковці Т. С. Яценко, М. Й. Варій, О. В. Винославська, В. Л. Зливков та багато інших. Так, Т. С. Яценко стверджує [5], що психіка людини включає дві сфери: *свідоме*, яке має просоціальні цілі, яке людина здатна контролювати, та сферу несвідомого (передсвідоме), яка також має свою “мету”, неусвідомлювану суб'єктом. Ці дві сфери функціонують не автономно, а мають спільність.

Несвідоме “обізнане” з усім, що притаманне психіці суб'єкта, оскільки воно “гомоморфно бачить” зміст свідомого. Свідоме ж не може “бачити” змісту несвідомого, оскільки заважають захисти, з якими пов'язані механізми опорів. Процес витіснення й опір діють у парі: не буває витіснення без опорів. Якби не було опору, то витіснений зміст міг повернутися у свідомість.

Сфера несвідомого актуалізується у процесі *символізації*, що специфічно маскує її зміст. Механізмом символізації (шифрування) змісту несвідомого слугує архетип (інстинкт), який функціонує в межах колективного несвідомого.

Несвідоме проявляється у свідомій сфері лише фрагментарно. Це можуть бути описки, обмовки, жарти, анекдоти, сновидіння, вільні розповіді, візуальні фантазування і т. ін. Оскільки його зміст представляється в замаскованому вигляді, то особі не обійтися без допомоги об'єктивного спостерігача. Пізнати несвідоме допомагає інтерпретація і дешифрування його проявів у поведінці конкретної особи. У військових частинах і підрозділах цю функцію виконують психологи.

Значна увага опису психологічного захисту приділяється у працях М. Й. Варія [6]. Він зазначає, що належний збіг ідеального уявлення про себе з реальним визначає душевне благополуччя людини. Але коли з'явилася суттєва розбіжність, то виникає внутрішнє напруження, яке спонукає до змін ідеального чи реального уявлення про себе, або до спроб загалом не сприймати інформацію, що призводить до дисбалансу

уявлень. В останньому випадку в процес втручається інстанція, здатна до створення захисних механізмів.

На думку М. Й. Варія, механізм психологічного захисту формується поза досвідом і спрацьовує поза сферою свідомості. Виконуючи функцію зниження рівня неприємних переживань, психологічний захист порушує раціональність і послідовність поведінки суб'єкта, посилює протиріччя в стосунках між ним та соціальною групою, до якої він входить. Найчастіше різновидами психологічного захисту вважають: заперечення, придушення, раціоналізацію, витіснення, проєкцію, деперсоналізацію, відчуження, ідентифікацію, компенсацію, сублімацію, катарсис і регресію.

Отже, загальними ознаками для психоаналітичного, психотерапевтичного, психофізіологічного та психологічного підходів до опису психологічного захисту є те, що вони: *по-перше*, пояснюють психологічний захист лише як сукупність мимовільних процесів, які захищають психіку людини від негативних наслідків дії інших властивих лише їй психічних явищ, процесів і утворень; *по-друге*, роль об'єктивної реальності (навколишньої дійсності) у процесі функціонування психологічного захисту не визначають; *по-третьє*, наслідки психологічного захисту зводять до проблем з психічним здоров'ям (неврози, іпохондрія), порушення раціональності, послідовності поведінки суб'єкта та інше; *по-четверте*, свідому діяльність людини і зовнішній вплив розглядають не в межах генезису психологічного захисту, а як сукупність прийомів і дій щодо подолання негативних наслідків психологічного захисту; *по-п'яте*, передбачають лише діагностику психологічних якостей особового складу, застосування свідомих особистих або зовнішніх видів розумової чи практичної діяльності як способів і прийомів психологічного захисту для попередження негативних психічних станів і психічних процесів майже не розглядають.

Вихідними положеннями для визначення **філософського підходу** до опису психологічного захисту [7] є філософський закон про єдність і боротьбу протилежностей та висновки науковців про захисний і руйнівний вплив об'єктивної реальності на життєдіяльність людини.

Захисну дію об'єктивної реальності, яка через складну систему нейропсихофізіологічних

процесів детермінує у людини позитивні переживання, названо *психологічним захистом трансформації*. Змістовні компоненти психологічного захисту трансформації відповідно до раціональної, чуттєвої та ейдетичної форм свідомості людини названо раціональним, чуттєвим, базовим (ейдетичним) психологічними захистами.

Сукупність мимовільних психічних процесів, свідомих способів розумової діяльності та практичних дій людини щодо зменшення чи усунення неприємних переживань від руйнівного впливу об'єктивної реальності названо *психологічним захистом оптимізації*. Відповідно до свідомої, несвідомої та надсвідомої сфер психіки людини компоненти психологічного захисту оптимізації названо як свідомий, несвідомий та надсвідомий психологічні захисти оптимізації.

Свідомий психологічний захист можна класифікувати за джерелами (особистісний та зовнішній), етапами (попереджувальний, безпосередній, реабілітаційний), засобами (розумовий, словесний, жестикуляційний, діяльнісний тощо), способами здійснення (навчальний, виховний, соціальний, розважальний, лікувальний та ін.).

Несвідомий психологічний захист оптимізації включає автоматизми оптимізації (на рівні особистісного несвідомого несвідомої сфери психіки людини) та архетипи оптимізації (на рівні колективного несвідомого несвідомої сфери психіки людини).

Надсвідомий психологічний захист класифікується як довільно-творчий психологічний захист та науково-творчий психологічний захист.

На нашу думку, ключовою ланкою у генезисі психологічного захисту є визначення на раціональному рівні свідомості відповідності суспільного буття інтересам людини. З огляду на те, що свідомість людини формується під впливом суспільної свідомості, яка є відображенням суспільного буття, відповідно й чинниками багатьох компонентів системи психологічного захисту є всі структурні компоненти суспільної свідомості, а особливо суспільна ідеологія, суспільна психологія, форми суспільної свідомості (економічна, політична, етична, правова, естетична, екологічна, релігійна, оборонна та ін.).

У сучасних умовах особливого значення набуває суспільна ідеологія, яка, будучи важливим компонентом суспільної свідомості, відображує об'єктивні потреби та інтереси

різних соціальних груп і націй. Природне прагнення українського народу до створення власної держави сформувало ідеологію державотворення. А відповідність ідеології державотворення *ідейним інтересам* військовослужбовців формує в особового складу високий рівень раціонального психологічного захисту. *Раціональний психологічний захист* особового складу – це система захисної дії об'єктивної дійсності та особистісного механізму психологічного захисту військовослужбовців, яка забезпечує надійне функціонування психіки особового складу у процесі повсякденної життєдіяльності та під час виконання службово-бойових завдань у надзвичайних умовах *на рівні відповідності* характеристик суспільного буття і суспільної свідомості еталонним зразкам та інтересам особового складу в результаті *раціонально-ціннісного* відбиття реальної дійсності та особистісних якостей у свідомості військовослужбовців [8, с. 203].

Ідейні інтереси особового складу військових формувань України виражаються у їх переконаннях. Основними чинниками ідейних переконань є ідейні якості особового складу, які спонукають особовий склад до свідомого виконання військового обов'язку, героїчного захисту своєї Батьківщини та мужніх вчинків [9, с. 79]. Ідейні якості військовослужбовців визначаються сутністю поняття “ідея”, яке у словнику тлумачиться як уявлення, що відображує дійсність у свідомості людини, виражає ставлення людини до неї і є основним принципом світосприйняття [10, с. 232]. На сьогодні основною дійсністю для всіх громадян нашої країни є розбудова незалежної Української держави. Слід наголосити, що держави самі по собі не виникають, їх розбудовують народи. Дослідник К. Дойч стверджує, що нація – це народ, який володіє державою, а Е. Гаас доводить, що нація – це група людей, які бажають здійснити самовизначення, намагаються створити або зберегти власну державу [11].

Відомий вітчизняний історик та державний діяч М. Грушевський стверджував, що українцями від часів Шевченка називали людей, які хотіли волі для України. Але не тільки той, хто природжений українець, а всякий той, хто хоче бути з українцями, хто приймає їх мову, віру і звичаї [12].

Основою для формування нації та розбудови держави є мова. Для української

нації державною є українська мова. Відомий вітчизняний поет В. Сосюра писав: “Без мови рідної, юначе, й народу нашого нема” [13].

Усе зазначене є вагомим підґрунтям визначення ідейності особового складу: по-перше, за усвідомленням військовослужбовцями своєї належності до української нації (на підставі етнічного походження чи громадянства), внутрішньою готовністю захищати свою національну гідність та національні інтереси; по-друге, за рівнем використання особовим складом української мови на службових заходах, заняттях і в побуті; по-третє, за ставленням військовослужбовців до Української держави, готовністю захищати її незалежність, територіальну цілісність та конституційні права українського народу від протиправних посягань.

Інколи можна чути твердження, що зосередження уваги на мовних пріоритетах, національних переконаннях та державницькій свідомості у військових формуваннях є шкідливим, бо це ніби сфера інтересів політичних партій, а армія має бути за межами їх впливу. На це слід відповісти, що категорії “українська нація”, “українська мова”, “українська держава” не є брендом чи гаслом якоїсь політичної партії. Адже зазначені категорії виражають сутність і мету всього українського народу, а виховання у військовослужбовців стійких національних переконань, шанобливого ставлення до української мови, державницької свідомості не може бути віднесеним до політичної агітації, ведення якої у військових частинах заборонено законами України, тому що саме ці якості є основою патріотизму особового складу Збройних Сил та інших військових формувань України.

Важливим чинником психологічного захисту військовослужбовців є також і економічні фактори життєдіяльності військовослужбовців, а саме: фінансове, житлове, речове, продовольче забезпечення.

Психологічний захист особового складу суттєво залежить від політичної свідомості військовослужбовців на рівні їх довіри владі, єдності дій влади, розуміння і підтримання зовнішньої та внутрішньої політики держави.

На рівень психологічного захисту військовослужбовців значний вплив має соціально-психологічний клімат у військових частинах і підрозділах, який визначається сформованістю таких соціально-психологічних явищ, як громадська думка, колективний настрій, традиції та взаємовідносини.

Оборонна свідомість як відображення суспільного буття у життєдіяльності військових формувань значною мірою виражається в єдиноначальності. Тому авторитетність командирів, відповідність результатів їх одноосібного управління інтересам особового складу є вагомим чинником психологічного захисту військовослужбовців.

Дослідження раціонального психологічного захисту свідчить про те, що його суттєві ознаки і логічний обсяг збігаються з моральним духом особового складу. По-перше, тому, що раціональний психологічний захист і моральний дух особового складу мають спільне першоджерело, відповідно й детермінантні складники, а саме: ідейний, економічний, політичний, соціально-психологічний, адміністративний. По-друге, раціональний психологічний захист і моральний дух відбиваються на раціональному рівні психіки військовослужбовців. По-третє, раціональний психологічний захист і моральний дух впливають на рівень мотивації особового складу до виконання військового обов'язку [8, с. 205]. Це підтверджується і висновками науковців про те, що психіка людини не є набором ізольованих якостей і характеристик, а є складною системою, яка працює цілісно, в якій всі компоненти взаємозалежно взаємодіють.

Моральний дух особового складу – це стійка сукупність ідейних переконань, політичної свідомості, соціальної захищеності та професіоналізму військовослужбовців, рівня згуртованості військових колективів та адміністративної діяльності керівного складу, які системно і взаємозалежно формують внутрішню готовність особового складу до виконання військового обов'язку, створюють оптимальні умови для виконання поставлених службово-бойових завдань і спонукають до дій [14, с. 64].

Слід зазначити, що за аналогією співвідношення раціонального (розумового) психологічного захисту та морального духу особового складу – показник чуттєвого (емоційного) психологічного захисту відповідає дослідженому рівню морально-психологічного стану, а показник базового (ейдетичного) психологічного захисту особового складу тотожний дослідженому рівню людського фактора (людського потенціалу) військових формувань (частин, підрозділів) [8, с. 203–209].

Отже, *основні ознаки філософського підходу* до опису психологічного захисту

виражаються в тому, що цей підхід: *по-перше*, до внутрішніх невідомих компонентів психологічного захисту додає особистісні свідомі та зовнішні суб'єктивні й об'єктивні; *по-друге*, визначає важливу (головну) роль об'єктивної реальності (навколишньої дійсності) у процесі функціонування психологічного захисту; *по-третє*, особливу увагу приділяє не наслідкам психологічного захисту, що зводяться до порушення раціональності та послідовності поведінки суб'єкта, а реальному *попередженню*, зменшенню, усуненню неприємних переживань; *по-четверте*, свідому діяльність людини і зовнішній вплив розглядає не в межах подолання негативних наслідків психологічного захисту, а в межах генезису психологічного захисту; *по-п'яте*, надає велике значення застосуванню свідомих особистих та зовнішніх видів діяльності як способів і прийомів психологічного захисту для попередження негативних переживань, покращення психічних процесів; *по-шосте*, поряд із діагностикою психологічних якостей військовослужбовців обґрунтовує необхідність проведення цілеспрямованої роботи з особовим складом, застосування психологічного забезпечення, поліпшення соціальної захищеності особового складу, згуртування військових колективів, підвищення професіоналізму військовослужбовців, наведення статутного порядку у військових частинах та інше для досягнення і підтримання належного рівня психологічного захисту особового складу.

Усе наведене вище свідчить про те, що у роботі з особовим складом можна застосовувати як теоретичні, так і практичні концепти всіх підходів до опису психологічного захисту. Але з урахуванням їх особливостей: *філософський* підхід буде доцільнішим для оцінювання та прогнозування рівня психологічного захисту, психологічних втрат і психологічної безпеки особового складу [15], психологічної підготовки військовослужбовців, психологічного супроводження виконання службово-бойових (бойових) завдань, психопрофілактики та психогігієни; *психоаналітичний*, *психотерапевтичний*, *психофізіологічний*, *психологічний* підходи – для психотерапії, психокорекції, психореабілітації.

Подальше опрацювання цієї теми слід спрямувати на дослідження *психологічного захисту оптимізації*.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. Підходи до опису психологічного захисту можна класифікувати як психоаналітичний, психотерапевтичний, психофізіологічний, психологічний та філософський.

2. Теоретичні, методичні та практичні концепти всіх підходів можуть бути застосовані у роботі щодо попередження та усунення психологічних розладів, пониження або усунення неприємних переживань особового складу як під час виконання службово-бойових (бойових) завдань, так і знаходження в реабілітаційних центрах та у побутових умовах.

3. Моральний дух особового складу є не тільки важливим показником готовності особового складу до виконання службово-бойових завдань, а й показником сформованого рівня раціонального психологічного захисту особового складу.

4. Досягнення і підтримання високого морального духу має бути важливим завданням не тільки командирів, штабів, структур по роботі з особовим складом, а й органів психологічного забезпечення.

5. Результати дослідження морального духу військовослужбовців із застосуванням “Методики оцінювання морального духу особового складу” [8, с. 38–124], розробленої у Національній академії Національної гвардії України, надають розгорнутий огляд усіх чинників раціонального психологічного захисту та визначають основні напрямки роботи щодо його поліпшення.

Список використаних джерел

1. Сайт інформаційного агентства УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://health.unian.ua/country/999961-80-uchasnikiv-ato-otrimali-psihologichni-travmi.html> (дата звернення 01.01.2018). – Назва з екрана.

2. Журбин, В. И. Понятие психологической защиты в концепциях З. Фрейда и К. Роджерса // Вопросы психологии. – 1990. – № 4. – С. 14–23. [Електронний ресурс] / В. И. Журбин. – Режим доступу : <http://www.voppsy.ru/issues/1990/904/904014.htm> (дата звернення 06.12.2017). – Назва з екрана.

3. Каліна, Н. Ф. Психологічний захист, його призначення та види / Н. Ф. Каліна // Психотерапія [Електронний ресурс] :

підручник / Н. Ф. Каліна. – Київ : Академвидав, 2010. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/535-psihoterapiya-kalna-nf.html> (дата звернення 06.12.2017). – Назва з екрана.

4. Ротенберг, В. С. Механізм формування неврозів: психобіологічний підхід / В. С. Ротенберг // “Образ я” і поведінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vsrotenberg.rjews.com/obraz-ya-i-povedenie.pdf> (дата звернення 06.12.2017). – Назва з екрана.

5. Яценко, Т. С. Функціонально-структурні особливості цілісного феномену психіки (модель внутрішньої динаміки психіки) [Електронний ресурс] / Т. С. Яценко. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/12281128/psihologiya/yatsenko_funktsionalno-strukturni_osoblivosti_tsilnogo_fenomena_pshiki_model_vnutrishnoyi_dinamiki (дата звернення 15.12.2017). – Назва з екрана.

6. Варій, М. Й. Різновиди психологічного захисту та їхня характеристика / М. Й. Варій // Загальна психологія [Електронний ресурс] : підручник / М. Й. Варій. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-113.html> (дата звернення 06.12.2017). – Назва з екрана.

7. Ілляк, О. О. Структура системи психологічного захисту особового складу [Текст] / О. О. Ілляк // Честь і закон. – 2016. – № 2. – С. 58–66.

8. Ілляк, О. О. Людський фактор військових формувань: зміст оцінювання та прогнозування [Текст] : монографія / О. О. Ілляк. – Харків : Акад. ВВ МВС України, 2012. – 251 с.

9. Ілляк, О. О. Співвідношення категорій “моральний дух” і “морально-психологічний стан” [Текст] / О. О. Ілляк // Честь і закон. – 2014. – № 4. – С. 76–81.

10. Ожегов, С. И. Словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов. – изд. 8-е. – Москва : Сов. энцикл., 1970. – 900 с.

11. Міндюк, Ю. Західноєвропейські концепції нації [Електронний ресурс] / Ю. Міндюк – Режим доступу : <http://thule.primordial.org.ua/mesogaia/mindyuk.html> (дата звернення 20.11.2017). – Назва з екрана.

12. Грушевський, М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть [Електронний ресурс] / М. С. Грушевський. – Режим доступу : <https://image.ua/culture/history/hto-taki->

ukrayintsi-i-chogo-vony-hochut/ (дата звернення 06.12.2017). – Назва з екрана.

13. Сосюра, В. М. Юнакові [Електронний ресурс] / В. М. Сосюра. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/buunt/ukr_lit_tvory/part8/814.htm (дата звернення 06.12.2017). – Назва з екрана.

14. Ілляк, О. О. Системний підхід до визначення сутності, змісту та оцінювання морально-психологічного стану особового

складу [Текст] / О. О. Ілляк // Честь і закон. – 2010. – № 2. – С. 62–74.

15. Ілляк, О. О. Методика оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки особового складу на основі їх морального духу та морально-психологічного стану [Текст] / О. О. Ілляк // Честь і закон. – 2010. – № 4. – С. 82–93.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2018 р.

УДК 37.011

А. А. Ілляк

СОДЕРЖАНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ ПОДХОДОВ К ОПИСАНИЮ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ ЛИЧНОГО СОСТАВА

Классифицированы подходы к описанию психологической защиты, раскрыты их содержание, общие и особенные признаки и применение в практической деятельности.

Ключевые слова: психологическая защита, психоанализ, неврозы, взаимодействие, психологическая защита трансформации, психологическая защита оптимизации, рациональная психологическая защита, моральный дух, чувственная психологическая защита, базовая (эйдетическая) психологическая защита, сознательная психологическая защита, бессознательная психологическая защита, надсознательная психологическая защита.

UDC 37.011

О. О. Ілляк

CONTENT, APPLICATION OF APPROACHES OF THE DESCRIPTION OF PSYCHOLOGICAL PROTECTION OF PERSONNEL

It is known from official reports, that the considerable amount of participants in the counterterrorist operation has gotten psychological traumas. This problem actualizes necessity in implementing of real psychological protection of personnel. It's caused critical necessity for psychological traumas to be classified, their content and essence to be explored, their features and their general signs for practical use to be defined.

Using the analysis of scientific researches there were set five approaches to description of psychological protection: psychoanalytic, psychotherapeutic, psychophysiological, psychological, philosophical.

In the frames of philosophical approach, the researches of rational psychological protection testify that its essential features and logical volume are similar to morale of personnel. That's why achievement and maintenance of high morale is important mission not only for commanders, headquarters, personnel structures, but also for structures of psychological support.

Definition of general and special signs of following approaches to description of psychological protection gave reasons to conclude that both practical and theoretical concepts of all approaches may be used in work with personnel. But considering their features: philosophical approach will be more appropriate for evaluation and prediction of psychological protection, psychological casualties and psychological security, psychological training of servicemen, psychological support during military combat tasks, psychoprophylaxis and psychohygiene; psychoanalytic, psychotherapeutic, psychophysiological and psychological approaches for psychotherapy, psycho-correction, psycho-rehabilitation.

Keywords: psychological defense, psychoanalysis, neuroses, interaction, psychological defense of transformation, psychological defense of optimization, rational psychological defense, morale, sensual psychological defense, basic (eidetic) psychological defense, conscious psychological defense, unconscious psychological defense, superconscious psychological defense.

Ілляк Олександр Олександрович – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії Національної гвардії України